

Door personeel in te ruilen voor materieel en tevens de salarissen te verlagen, kon volgens hem voldoende worden besnoeid op het legerbudget, zonder dat het KNIL zijn neutraliteitstaak behoefde af te stoten. De gouverneur-generaal en het opperbestuur waren bereid het advies van de legercommandant te volgen, niet omdat zij persé de dubbelfunctie van het KNIL wilden handhaven, maar omdat het streefbedrag kon worden uitgespaard.

Terwijl de legercommandant de aanval op de neutraliteitstaak van het KNIL trachtte af te slaan, moest hij zich ook verweren tegen pogingen van politie- en bestuurszijde om een deel van de politionele taak van het KNIL door het goedkopere politiekorps te laten uitoefenen. De auteur besteedt veel aandacht aan deze controverse, die de Nederlandse opvattingen over de nationalistische beweging als potentiële bedreiging voor de *Pax Neerlandica* blootlegt. Uiteindelijk trok het multifunctionele KNIL aan het langste eind.

Vervolgens analyseert Teitler hoe op de uitgaven voor de Koninklijke Marine werd bespaard. Bij dit krijgsmachtdeel kwam de bezuinigingsdiscussie pas in 1934 op gang, toen de commissie Idenburg, na Indische protesten tegen de onevenredig grote Indische bijdrage aan de 'staatste' marine, voorstelde om de vloot in te krimpen en deze grotendeels door het moederland te laten financieren, maar dan ook de zeggenschap van de Indische regering over het maritieme beleid dienovereenkomstig te beperken. De voorgestelde vlootinkrimping leidde tot een felle botsing tussen de ministers van koloniën en defensie. De vraag was of Nederland kon volstaan met een harmonisch opgebouwde maar kleinere vloot dan in de defensiegrondslagen van 1927 was voorzien of dat de neutraliteit van het Koninkrijk beter en goedkoper kon worden beschermd met een duikbootvloot en een versterkt luchtwapen. De discussies over de merites van een duikbootvloot en het luchtwapen gaven nieuw voedsel aan de traditionele rivaliteit tussen KNIL en marine. De uit de bezuinigingsvoorstellen voortvloeiende vragen resulteerden zo, tezamen met het kerende internationale tij, in een heroverweging van de militair-strategische denkbeelden die in 1927 waren neergelegd in de defensiegrondslagen.

Opnieuw heeft Teitler een schat aan gegevens opgegraven uit de koloniale en defensiearchieven. Wat echter ontbreekt is een synthetiserende slotbeschouwing over de rol van de verschillende gezagsdragers in het besluitvormingsproces betreffende deze defensieaangelegenheden, de relatie tussen leger, bestuur en marine en de effecten van het bezuinigingsstreven op Nederlands militair-strategische positie in Zuid-Oost Azië. Zijn weergave van een minutieus en zorgvuldig uitgevoerd bronnenonderzoek had daarmee aan kracht gewonnen.

P. M. H. Groen

H. van der Wee en M. Verbreyt, *Mensen maken geschiedenis. De Kredietbank en de economische opgang van Vlaanderen 1935-1985* (Tielt-Weesp: Lannoo, 1985, 358 blz., ISBN 90 209 1274 7).

Naar opbouw laten de tien hoofdstukken van deze bedrijfsgeschiedenis zich, naar mijn subjectieve oordeel, groeperen in vier globale onderdelen. Het eerste onderdeel omvat de hoofdstukken 1 en 2 en betreft de voorgeschiedenis. Deze wordt gepresenteerd in het licht van het doelbewuste streven naar een van de Waalse en Brusselse haute finance onafhankelijke Vlaamse financiële infrastructuur. Hierdoor staat dit onderdeel van het boek sterk in het

teken van de financiële emancipatie van Vlaanderen. Het schetst de ideologische overwegingen en feitelijke ontwikkelingen die hebben geleid tot de oprichting van de Volksbank te Leuven en van de Leuvense Boerenbond en de daarmee verbonden financiële instellingen zoals de Coöperatieve Spaar- en Leenkassen, en de Middenkredietkas rond 1890. Na de eerste wereldoorlog zouden Volksbank en Boerenbond evolueren tot de zogenaamde Leuvense bankengroep. Door tal van deelnemingen zou deze bankengroep gaan afdwalen van het oorspronkelijke concept van volksbank en feitelijk kiezen voor het stelsel van een gemengde bank met aanzienlijke beleggingen in de (Vlaamse) industrie. Intussen kwam het tot een aanzienlijke uitbouw van een filialen- en kantorennet in het Vlaamse land. Deze keuze voor het gemengde bankwezen en het zondigen tegen de gulden financieringsregel voor een gemengde bank (namelijk dat haar langlopende beleggingen nimmer de waarde van het eigen vermogen mogen overtreffen) leidden in de jaren twintig tot ernstige problemen bij de Middenkredietkas die toen een centrale plaats binnen de Leuvense bankgroep innam. Verschillende sanerings- en fusiepogingen worden geschetst. Hierbij verkreeg de Middenkredietkas vrijwel volledige controle over het produkt van de eerste fusie: de Algemene Bankvereniging.

De beschrijving van de gevolgen van de economische crisis van de beginjaren 1930 en de daarmee verbonden paniekopvragingen en liquiditeitsproblemen bij de Algemene Bankvereniging en Middenkredietkas, alsmede de feitelijke oprichting van de Kredietbank per 1 februari 1935 vormen de hoofdschotel van het tweede gedeelte van het boek (hoofdstukken 3 en 4). Dit gedeelte biedt een minutieus verslag van persoonlijke inspanningen — onder andere van hoge kerkelijke zijde — en onderlinge persoonlijke spanning enerzijds en van ingewikkelde financiële operaties anderzijds om de betrokken bank van de ondergang te redden en deze te voegen naar de inmiddels in België sinds 22 augustus 1934 van kracht zijnde bankwet. Deze wet beoogde de structurele kwetsbaarheid van het toenmalige bankwezen in België te verminderen door aan het gemengde karakter daarvan een einde te maken. De gemengde banken moesten worden gesplitst in op zichzelf staande depositobanken enerzijds en investeringsbanken anderzijds. Aldus zou een belangrijke oorzaak van illiquiditeit en gebrek aan vertrouwen bij het publiek worden weggenomen. Verwezenlijking van deze doelstelling en het zoeken naar wegen om banken, die te veel van de Middenkredietkas afhankelijk waren te redden, leidden na veel tegenslagen tot de oprichting van een nieuwe bank waarvan uiteindelijk de naam zou luiden Kredietbank voor Handel en Nijverheid. De nieuwe bank zou een depositobank zijn en zich vooral manifesteren als Vlaamse bank. Zij bezat een beginkapitaal van Bfrs. 150 mln. Achter deze oprichting ging niet alleen een uitgebreid en delicaat onderhandelingsproces schuil, maar bovendien — en zulks wordt door Van der Wee en Verbreyt boeiend en deskundig beschreven — een ingewikkelde financiële reorganisatie en inrichting van de reeds bestaande Almamij tot houdstermaatschappij. De Kredietbank werd naar grootte de derde Belgische bank en was de enige Vlaamse depositobank in België.

Het derde deel, dat wil zeggen de hoofdstukken 5 tot en met 7, beschrijft de moeilijke start van de nieuwe bank en de vicieuze cirkels waarin deze zich aantrof ten gevolge van de ingewikkelde financiële constructies die aan haar bestaan ten grondslag lagen. Kenmerken hiervoor zijn de financiële verwevenheden die de onderlinge rentabiliteit der betrokken bedrijven in hoge mate van elkaar afhankelijk maakten. De auteurs beschrijven dat de tweede wereldoorlog, naast grote problemen voor de Kredietbank, ook een begin van een oplossing bracht voor haar delicate schuldverhoudingen. Hierdoor kwam de Kredietbank

met een steviger financiële positie uit de tweede wereldoorlog te voorschijn. Terecht kenschetsen de schrijvers de Duitse bezettingsjaren dan ook als 'de oorlog en zijn paradox': de deposito's stegen zeer sterk en de grondslag voor de afronding van de commerciële en organisatorische uitbouw van de Kredietbank werd gelegd.

Het vierde deel (hoofdstukken 8 tot en met 10) beschrijft de naoorlogse expansie van het bedrijf, die, zij het in wisselende mate, zal voortgaan tot het jubileumjaar. Door zijn aard wijkt dit gedeelte van het boek nogal af van het voorgaande en draagt het meer het karakter van een aanprijzing van de jubilerende bank dan een historisch overzicht van haar ontwikkeling. Dit geldt niet voor de rest van het boek, al is het spijtig dat de aandacht zich vrijwel uitsluitend richt op de Kredietbank zelf en dat weinig informatie wordt verschaft over de plaats van de Kredietbank in het licht van de ontwikkelingen in de gehele bedrijfstak. Dientengevolge is het onderhavige werk voornamelijk een voorbeeld geworden van een bedrijfsgeschiedenis die het beschreven bedrijf in het volle licht plaatst en de omgeving onderbelicht laat. Dit neemt niet weg dat de minutieuze beschrijving van de financiële sanerings- en fusieoperaties bij de totstandkoming van de Kredietbank een uiterst instructieve bedrijfseconomische gevalstudie representeert, met veel interessante boekhoudkundige details, die de neiging oproept een en ander eens te reconstrueren. Wellicht hadden de schrijvers hierop kunnen anticiperen door hun uiteenzetting terzake nog eens in een boekhoudkundig schema samen te vatten. Dit uiterst boeiende onderdeel uit de geschiedenis van de Kredietbank zou daardoor als uitgewerkt voorbeeld van een bankenfusie dienstbaar kunnen worden gemaakt aan onderwijs en praktijk. Per slot van rekening wordt een gedenkboek voor een bank niet alleen geschreven voor historici, maar ook voor geïnteresseerden in en kenners van de desbetreffende bedrijfstak. Hoe dit ook zij, dit deel van het gedenkboek biedt, naast andere, minder spectaculaire onderdelen, een zeer fraai voorbeeld van de ontsluiting van de bedrijfsarchieven van de Kredietbank, waarvoor de lezer de auteurs dankbaar moet zijn.

M. M. G. Fase

Maarten Prak, 'Buitenlandse zaken. De SDAP en de Spaanse burgeroorlog, 1936-1939', in: *Het zesde jaarboek voor het democratisch socialisme* (Amsterdam: Arbeiderspers, 1985) 148-171; G. Lutke Meijer, *Voorspel wereldbrand. Een ooggetuigenverslag van de Spaanse Burgeroorlog* (Den Haag: Nijgh & Van Ditmar, 1986, 160 blz., f29,50, ISBN 90 236 5668 7); H. Dankaart, J.-J. Flinterman, F. Groot en R. Vuurman, *De oorlog begon in Spanje. Nederlanders in de Spaanse burgeroorlog 1936-1939* (Amsterdam: Van Gennep, 1986, 179 blz., f29,50, ISBN 90 6012 665 3); H. Hermans, *Littekens in een gelooide stierhuid. Nederlands-talige schrijvers over de Spaanse burgeroorlog 1936-1939. Bloemlezing door ...* (Weesp: Agathon, 1986, 268 blz., ISBN 90 293 9850 7); H. Willemsse, *De onvoltooide revolutie. Burgeroorlog in een Spaans dorp* (Amsterdam: SUA, 1986, 136 blz., f18,-, ISBN 90 6222 138 6); *1936 - The Spanish Revolution* (Amsterdam: The EX, 1986, 144 blz., f13,40); *No Pasaran! Notities over de Spaanse burgeroorlog* (Amsterdam: Raket en Lont, 1986, 144 blz., f17,50); B. Hogenkamp, *'No Pasaran!'. Film en de Spaanse burgeroorlog* (Amsterdam: Filmmuseum, 1986, 64 blz., f10,-).

In Nederland is de vijftigste verjaardag van het uitbreken van de Spaanse burgeroorlog niet